

**KAHRAMANMARAŞ DEPREMİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ:
TARIM ARAZİLERİNİN SERMAYE BİRİKİMİ İÇİN
KULLANIMI**

Akif DİNCER*

Öz

Bu çalışma, Maraş depreminde halkın can mal güvenliğini hiçe sayan ve depreme davetiye çıkaran neoliberal kent politikalarını merkezine alarak; depremin felakete dönüşmesinde etkili olan tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu kapsamında tarım arazilerinin amaç dışı kullanım verilerinden yararlanarak analiz yapılmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgulara göre, Türkiye genelinde 2,6 milyon hektar tarım arazisi çeşitli projelere (konut, sanayileşme, enerji, turizm, ulaştırma) konu olmuştur. Deprem bölgesindeki verilere göre, 2005-2023 döneminde toplam 850 bin dekar arazi büyüklüğü yine çeşitli projeler için kullanıma açılmıştır. Bu veriler, 11 ilde meydana gelen doğal afetin felakete dönüşümünde önemli rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Kentleşme, Tarım Arazisi, Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımı, Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu.

**THE POLITICAL ECONOMY OF THE KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE:
THE USE OF AGRICULTURAL LAND FOR CAPITAL ACCUMULATION**

Abstract: This study focuses on the neoliberal urban policies that disregarded public safety and property during the Kahramanmaraş earthquake and essentially paved the way for the disaster, emphasizing the misuse of agricultural land as a key factor contributing to the catastrophe. In line with this, the analysis utilizes data on the non-agricultural use of farmlands within the scope of the Soil Conservation and Land Use Law (Law No. 5403). The findings indicate that, across Türkiye, 2.6 million hectares of agricultural land have been allocated for various projects, including housing, industrialization, energy, tourism, and transportation. Data specific to the earthquake region shows that a total area of 850 thousand decares was opened for similar projects during the 2005-2023 period. These figures demonstrate that such practices played a significant role in the transformation of the natural disaster in the 11 provinces into a catastrophe.

Keywords: Earthquake, Urbanisation, Agricultural Land, Misuse of Agricultural Land, Soil Conservation and Land Use Act.

* Dr., dncrakf@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8541-3351.

Giriş

Cumhuriyet'in 100. yılına girerken, 15 milyon kişinin yaşadığı geniş bir coğrafyada yer alan 11 ilde (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elâzığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Şanlıurfa, Osmaniye) art arda üç büyük deprem meydana gelmiştir. Bu depremler, Türkiye'de şimdiye kadar görülen en büyük yıkımlardan birine neden olmuş; resmi verilere göre 50 binden fazla kişi yaşamını yitirmiş, yaklaşık beş yüz bin bina hasar görmüş ve çok büyük maddi kayıplar ortaya çıkmıştır. 2021 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'dan (GSYH) %9,8 pay alan bu bölge yaklaşık 790 milyon dolar milli gelir üretmiş olup, söz konusu illerin o yıla ilişkin büyümeye katkısı %0,98'dir. Depremin Türkiye ekonomisine toplam maliyetinin 104 milyar dolar olduğu ve bu tutarın 2023 yılı milli gelirinin yaklaşık %9'una denk geleceği tahmin edilmektedir (SBB, 2023: 6-8). “Asrın felaketi” olarak nitelendirilen bu afet, ülkede deprem riski bulunan alanlarda hâlen yeterli yasal denetimin yapılmadığını ve gerekli önlemlerin alınmadığını göstermiştir. 1999 Marmara Depremi ve 2011 Van Depremi sonrasında tartışılan çarpık kentleşme, mekânsal planlama süreçlerinin aksaması, arazi kullanımındaki yanlış uygulamalar, denetim eksiklikleri, tarım arazilerinin amacı dışında kullanılması, imar afları ve mevzuata aykırı yapılaşma gibi konularda kapsamlı adımların hâlen hayata geçirilmediği görülmektedir (Köktürk ve Köktürk, 2005: 2; Çolak, 2023: 8). Depremdeki ağır tahribatın önemli bir kısmı, özellikle son kırk yılda yanlış uygulanan politikaların birikmiş sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Yıkılan konutların çoğunun son yirmi yılda inşa edilmiş olması da kentleşme ve inşaat politikalarının sermaye merkezli bir yaklaşımla yürütüldüğünü göstermektedir.

Türkiye'de nüfusun yaklaşık %80'inin kentlerde yaşadığı düşünüldüğünde, bu tür afetler aynı zamanda birer “kent krizi” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Depremlere yönelik alınacak önlemler ise doğrudan kentleşme politikaları ile ilişkilidir. 1980'lerden itibaren tercih edilen kentleşme politikalarının afet karşısında başarısız olmasının temel nedenlerinden biri, bu dönemde yaşanan neoliberal dönüşümdür. 1950'lerden sonra kapitalizmin etki alanının genişlemesiyle kırdan tasfiye edilen nüfusun kentlere yönelmesi, sanayileşme ve gecekondulaşma süreçlerinin planlama ilkeleri doğrultusunda yönetilememesi, devletin konut sektöründeki denetim kapasitesini giderek yitirmesi ve yapılaşmanın verimli tarım arazilerine doğru yayılması gibi faktörler, bu başarısızlığın temelini oluşturmuştur (Aykutalp, 2019: 53).

1950'lerden itibaren kapitalist kalkınma söylemi çerçevesinde inşaat faaliyetleri büyümenin lokomotifleri olarak görülmüş, kırsal alanlardan kopan kitleler kentli sermaye için ucuz işgücüne dönüşmüştür. Bu süreçte insan yaşamının geri planda kaldığı, hızlı ve kontrolsüz yapılaşmaya dayalı bir büyüme modeli gelişmiştir (TMMOB, 2023: 8). 1950'lerde toplumsal ihtiyaçların bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondu (Özügür, 2010: 299), 1980 sonrasında sermaye birikimi için yeni değerlendirme alanlarına dönüşmüştür. 1980'lerle birlikte neoliberal politikalar devletin müdahale kapasitesini azaltmış, serbest piyasa ilkeleri doğrultusunda kent politikalarının dönüşmesini sağlamış ve konut üretimi giderek gayrimenkul şirketlerinin kontrolüne bırakılmıştır. 2000'lerden sonra TOKİ'nin kurumsal çerçevesinin değiştirilmesi ve piyasa odaklı konut üretiminde rolünün genişlemesi, değer artışı üzerinden kent mekânının yeniden düzenlendiği yeni bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir (Aykutalp, 2019: 53). Planlama süreçlerinin devre dışı bırakılmasıyla birlikte denetimsiz genişleme, yoksulluk, gecekondulaşma, çevresel bozulmalar, ulaşım sorunları ve altyapı yetersizlikleri gibi birçok ekonomik ve toplumsal problemi derinleşmiştir. Genişleyen kentler, birinci sınıf tarım arazilerini yapılaşmaya açarak üretim yapılan arazilerin azalmasına neden olmuş ve bu durum ekonomik, çevresel ve toplumsal sorunları artırmıştır (Bonnet Dunbar ve Montanarella, 2015: 34).

Neoliberal dönemde çevresel, toplumsal ve ekonomik kırılganlıkların artması, felaketlerin sermaye için yeni fırsatlar oluşturduğu bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Naomi Klein'in "felaket kapitalizmi" olarak adlandırdığı bu olguya göre, doğal afetler şirketler için kâr elde etme alanına dönüşmekte, devlet ise bu fırsatların önünü açacak hukuki süreçleri devreye sokmaktadır (Klein, 2010: 3)¹.

¹ Harvey'e göre, kentlerin sürekli bir biçimde dönüştürülmesi, sermaye birikiminin devamlılığının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Harvey'in *yaratıcı yıkım* olarak ifade ettiği bu süreç, sermaye birikimi, üretim ve tüketim ilişkilerini sürekli kılabilmek (üretim ve tüketim sürekli büyümesi), sosyal ve fiziksel altyapıların yeni teknolojilerin uygulanması için kent mekanlarının durmaksızın yeniden şekillendirilmesi gerekir. Metropolleşme, banliyöleşme, kentsel dönüşüm, rehabilitasyon ve mutenalaştırma, sermaye birikiminin büyüme yönündeki baskısı bağlamında kavranmalıdır. Böyle dönüşümler mekandaki daha önce uygulanan "yaratıcı yıkımlarla" biçimlendirilir. Devlet ise, yaratıcı yıkımın maliyetlerinin yayılmasını kolaylaştırır. Başka bir deyişle devlet sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmak, özel yatırımların yapılması ve bireysel kararların alınması için bir zaman çerçevesi oluşturmak üzere devreye girer (Harvey, 2016: 274;344)

Devlet, felaket kapitalizminin yarattığı şok sonrasında anayasal süreçlerle rant odaklı piyasa merkezli anlayışı gözeterek toplumsal, ekonomik, ekolojik süreçlere müdahale etmektedir (Aykutalp, 2019: 2-3). 1980’lerden sonra devletin anayasal ve yasal düzenlemelerle sermaye birikim süreçlerini koruyan bir rol üstlenmesi, yeni anayasalcılık olarak adlandırılan görüşün de temelini oluşturmaktadır (Gill, 2007).

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren kamu arazilerinin kamu-özel iş birliği kapsamında devri, 2B yasası, mera alanlarının amaç dışı kullanıma açılması, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı, kentsel dönüşüm yasaları ve Büyükşehir yasası, Belediye Yasası, bu süreçte rant odaklı mekanizmaların nasıl kurumsallaştığını göstermektedir. Deprem sırasında ağır kayıplara yol açan en kritik unsurlardan biri ise tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının yaygınlaşmasıdır. Ucuz girdi sağlayan bu arazilerin inşaat sermayesi lehine dönüştürülmesi hem rant yaratmış hem de deprem riskini büyütüştür. Bu dönüşüm, Türkiye’nin pek çok bölgesinde olduğu gibi 1999, 2011 ve 2023 depremlerinde de hasarın artmasına yol açmıştır.

Bu çalışma, depremdeki yıkımın boyutunu etkileyen kentleşme politikalarındaki dönüşümü ve tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını incelemektedir. Tarım arazilerinin tasarruf hakkının değişimiyle bu alanların konut, sanayi ve turizm projelerine konu edilmesi, sermayenin yeniden üretiminin temel aracı haline geldiğini göstermektedir. Çalışmanın literatüre katkısı, kentleşme politikalarının sermaye birikimini önceleyen niteliğini ortaya koyması ve tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını Türkiye geneli ve deprem bölgesine ait verilerle desteklemesidir. Bu kapsamda birinci bölümde kentleşme politikalarının kuramsal çerçevesi, ikinci bölümde bu politikaların Türkiye’deki tarihsel gelişimi, üçüncü bölümde ise Türkiye’nin genelinde ve deprem bölgesindeki tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına ilişkin veriler ele alınmaktadır.

1. Kentleşme Politikalarının Kapitalist Dönüşümü

6 Şubat Maraş depreminin yol açtığı yıkım, 1950’lerden itibaren uygulanan kentleşme politikalarının yeniden sorgulanmasına neden olmuş ve Türkiye’de kapitalist kentleşme süreçleri ile sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi görünür kılmıştır. Uzun süredir tartışılan konu, kentleşme politikalarının sermaye birikimine sağladığı katkı ile değeri düşen yapılı çevre üretiminin sermaye birikimi üzerindeki etkileridir. Harvey ve Lefebvre gibi Marksist kuramcılar, mekân üretimi ile

sermaye birikimi arasındaki bağı açıklamak için “sermaye döngüleri” kavramına başvururlar (Penpecioglu, 2021: 164). Harvey’e göre kapitalist kentleşmenin tarihi ile aşırı sermaye birikiminin massedilmesi arasında doğrudan ilişki vardır. 200 yıllık kapitalist üretim süreci boyunca ortaya çıkan aşırı birikim, farklı dönemlerde farklı krizlere yol açmış ve sermaye bu krizleri gayrimenkul, arazi spekülasyonları, kentsel yatırım gibi yapıli çevre yatırımlarına yönelerek aşmaya çalışmıştır (Harvey, 2016: 42-44). Lefebvre (1976: 21), kapitalizmin çelişkilerini çözme de “mekânı işgal ederek ve yeni mekân üreterek” hafiflettiğini belirtir. Her iki kuramcı da sermayenin yeniden üretimi için kentleşmenin ve yapıli çevrenin önemine vurgu yapar. Lefebvre, özellikle neo-kapitalist toplumda şehirleşmenin ve gayrimenkulün rolünü çevrim modeliyle açıklar (Lefebvre, 2017: 150). Birincil çevrimde sanayi üretimi üzerinden aşırı biriken sermaye, krizlerini mekânı birikim sürecine dahil ederek aşmaya çalışmış; aşırı sermaye gayrimenkul, finans ve arazi spekülasyonlarına yönelerek ikincil çevrime geçmiştir. Bu süreçte büyük şirketler, finans kuruluşları ve gayrimenkul komisyoncuları önemli aktörler haline gelmiştir (Ayşın K. Turhanoglu ve Ecevit, 2010: 285-286).

Harvey, Lefebvre’nin çevrim modelini temel alarak sermayenin aşırı birikim krizlerini yapıli çevreye aktarımla ertelediğini savunur. Ona göre üretim, tüketim ve yeniden üretimi kapsayan temel iktisadi faaliyetler birincil döngüyü oluşturur. Birincil çevrimde ortaya çıkan aşırı birikim krizi, sermayenin sabit sermaye yatırımlarına yönlendirildiği ikinci döngüyle hafifletilir. İkincil döngüde fabrika, konut, altyapı, hastane ve AVM gibi mekânları sabit yatırıma dönüştüren sermaye, yapıli çevrenin üretimi aracılığıyla krizlerini erteler (Harvey, 2016: 100; Penpecioglu, 2021: 164). II. Dünya Savaşı sonrası Keynesyen ekonomi politikaları ile başlayan kentsel dönüşüm projeleri, aşırı biriken sermayenin ikinci döngüye yönlendirilmesinin önemli bir örneğidir ve bu süreç 1960’ların sonlarına kadar süren bir erteleme etkisi yaratmıştır (Kurtuluş, 2008: 29). 1945 sonrasında kapitalist devletler, refah devleti uygulamalarıyla aşırı biriken sermayeyi eğitim, sağlık, konut ve ulaşım gibi kentsel hizmetlere yönlendirerek ikinci çevrimi desteklemiştir (Şengül, 2008: 61). Harvey’e göre üçüncü döngü devletin ekonomik ve yönetsel rolüyle ilgilidir. Devlet, emeğin yeniden üretimi için eğitim ve sağlık harcamaları, sermayenin yeniden üretimi için ise bilimsel ve teknolojik araştırmalara yatırım yaparak çevrimlere dâhil olur (Harvey, 2016: 101-102). Kentleşme sürecinin ekonomi-politik yapısı, birinci döngüde aşırı

biriken sermayenin ikinci döngüde yapılı çevreye aktarılması ve üçüncü döngüde devletin düzenleyici rol üstlenmesiyle belirlenir. Böylece kent mekânı sermaye birikiminin sürekliliğinin koşulu haline gelir; üretilen ve yeniden üretilen bir meta formuna dönüşür (Penpecioğlu, 2021: 165). Devletin bu süreçteki rolü zaman içinde değişmiştir. 1980 öncesinde emek gücünün yeniden üretimine odaklanan devlet, 1980 sonrasında sermayenin yeniden üretimini destekleyen politikalar benimsemiştir. Neoliberal politikalarla birlikte devlet, sermaye birikiminin sorunlarını çözmeye yönelik müdahalelerde bulunmuştur (Çarıkçı, 2008: 45). Harvey'in belirttiği gibi (2008: 118), serbest piyasanın işleyebilmesi için yasal ve kurumsal düzenlemeler şarttır ve bu düzenlemeler devlet eliyle sağlanır.

1980 sonrası dönemde kentleşme politikalarının dönüşümünü belirleyen temel unsur, kentsel mekânın küresel ölçekte genişletilen yeniden üretim sürecinin bir parçası haline gelmesidir. Yeni birikim biçimi, kentsel araziden elde edilen rantın sermaye, kentli sınıflar ve devlet tarafından paylaşılmasına dayanır. Kentsel dönüşümün altında yatan güç ilişkisi, devlet-sermaye-sınıflar arasındaki kentsel arazi bağlantılarıyla şekillenmektedir. Rantın bölüşümü bu sınıflar arasındaki eşitsiz ilişkiler doğrultusunda belirlenir. Bu dönemin kazananı sermaye olurken, emekçiler, köylüler ve emekliler gibi sürekli yerinden edilen toplumsal sınıflar kaybeden taraf olmuştur (Kurtuluş, 2008: 31). Gecekondu bölgelerinde yaşayan halkın dönüşüm projeleriyle yerinden edilmesi ve bu alanların soylulaştırılması, eşitsiz güç ilişkisine örnektir.

1980'lerle birlikte büyük kent projelerinin finansmanında devletin rolü artmış; ulaşım altyapısı ve büyük bütçeli yatırımlar kamu tarafından finanse edilerek hem özel sektörün riskleri azaltılmış hem de olası kayıplar toplumsallaştırılmıştır. Böylece neoliberal ideolojinin iddia ettiğinin aksine devlet ile sermaye arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Kamu-özel ortaklıkları yoluyla devlet, kentlerin dönüştürülmesi sürecinde özel sektör gruplarına önemli rant aktarımları gerçekleştirmiştir (Türkün ve Yapıcı, 2008: 50). 2000'lerde bu ilişki daha görünür hale gelmiş; sermaye grupları iktidarın ideolojisine eklenerek sermaye birikim süreçlerini kolaylaştırmıştır (Özkesen Mutioğlu, 2022: 205). Harvey ve Lefebvre, gelişmiş ülkelerdeki aşırı sermaye birikimi krizlerini aşmak için yatırımların sanayiden ticaret, turizm, finans, sigorta ve yapılı çevre üretimine kaydırıldığını vurgular. Türkiye'de de benzer biçimde son yıllarda sermaye birikiminin sanayiden finans, sigorta ve gayrimenkule yöneldiği görülmektedir.

1980 sonrası dönemde inşaat odaklı büyüme politikaları, kentleşmeye yönelik politikaların dönüşümünde belirleyici rol oynamıştır.

1.1 Türkiye’de Kentleşme Politikalarının Dönüşümü

1950 sonrasında Türkiye’de kapitalist üretim ilişkilerinin hızla gelişmesiyle birlikte tarımda modern teknolojilerin kullanımı, kırsal kesimde çalışan köylülerin tasfiyesine yol açmış ve bu durum kırdan kentlere yoğun bir göç hareketini başlatmıştır. Kırsal nüfusun kentlere göç etmesi, devletin yeterli konut, istihdam ve kentsel altyapı olanaklarını sağlayamaması sonucunda, göç edenlerin çoğu gecekonduarda barınmak zorunda kalmıştır (Tekeli, 2023: 6-7). Bu dönemi “*emek gücünün kentleşmesi*” olarak tanımlayan Şengül’e göre, sanayinin ihtiyaç duyduğu emek gücünün hızlı kentleşmesi, 1980’lere kadar Türkiye kentleşme sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır (Şengül, 2017: 425). Gecekondu, vakıf ve hazine arazileri üzerinde yapılaşmanın ortaya çıkmasıyla oluşmuş ve bu illegal, plansız sosyo-mekânsal ölçek, devletin göz ardı ettiği bir yapıyı temsil etmiştir. Sanayi için ucuz işgücü sağlama amacıyla hazine arazileri yasa dışı yollarla parsellenerek göçmenlere aktarılmış, kırsal arazilerin kent çeperlerinde parsellenmesi ise orta sınıf için yeni konut alanları oluşturmuştur (Kurtuluş, 2008: 30). Yüksek enflasyonun yaşandığı bu dönemde, arazi piyasasının hızlı gelişimi ve orta sınıfın birikimlerini arsa üzerinden koruma çabaları, arsa spekülasyonunu artırmıştır. Artan arsa değerleri, tek parsel üzerinde konut yapma imkânını azaltmış, orta sınıflar kendi imkânlarına uygun konutlar üretirken düşük gelirli gruplar için ikincil bir arsa piyasası ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kat mülkiyetinin 1955’te yasal nitelik kazanması, arsa mülkiyeti ile konut girişimciliğini ayırmış ve yap-satçılık olarak bilinen konut üretim modelinin yaygınlaşmasına yol açmıştır (Tekeli, 1978: 165; Şengül, 2008: 61). 1950’lerden itibaren Türkiye kentlerinde yaşanan bu dönüşüm, kırsal göçmenler ve kentli orta sınıflar arasındaki mekânsal çatışma potansiyelini ve sınıfsal gerilimi azaltmış; legal/illegal kentsel arazi üretimi ve yapıli çevre üretimi sayesinde sermaye birikim krizini sınırlı ölçüde ertelemiştir (Kurtuluş, 2008: 30). Bu dönemde büyük ölçekli sermaye kent yatırımlarına doğrudan katılmamış, kentlerin inşası ve ikili sosyo-mekânsal yapılaşma, sermaye ile emek arasında belirli bir uzlaşma çerçevesinde kurulmuştur. Küçük ölçekli sermaye ise gelişen kentsel rant üzerinden birikim elde etme olanağı bulmuştur (Gündoğdu, 2008: 73).

1970’lerde başlayan küresel ekonomik kriz, kapitalist devletleri yeniden yapılandırmaya zorlamış, devlet konut, sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetlerden çekilerek sermayenin dolaşımını kolaylaştıracak şekilde yeniden organize olmuştur. Bu süreçte minimal devlet anlayışı ön plana çıkmış, kamu kaynaklarının özelleştirilmesiyle mülksüzleştirme yoluyla² birikim stratejileri uygulanmıştır. Kamu kaynaklarının özelleştirilmeleri, kentlerin dönüşüm projeleriyle sermayeye rant olarak aktarılması, mega projeler, emekçilerin yaşadıkları alanların güvenlik projeleri kapsamında ellerinden alınarak soylulaştırma projelerine dönüştürülmesi gibi yapılı çevre dönüştürmeyi hedefleyen yeni birikim anlayışı olarak ortaya çıkmıştır (Kurtuluş, 2008: 30-31; Aykutalp, 2019: 35-36).

1980 sonrası Türkiye’de ekonomi, neoliberal politikalar çerçevesinde yeniden yapılandırılmış; ithal ikameci politikalar yerini ihracata dayalı büyüme stratejilerine bırakmış, emek maliyetleri düşürülmüş ve sermaye birikimi sanayiden hizmet sektörüne kaydırılmış ya da doğrudan kentsel mekânın üretilmesi/yeniden üretilmesi, yapılanması ve dönüştürülmesi üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır (Balaban, 2021: 22; Ayşın K. Turhanoglu ve Ecevit, 2010: 287). Neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla büyük sermaye kent rantlarına yönelmiş; inşaat sektörü devlet destekli büyüyen bir alan haline gelmiş, TOKİ ve Toplu Konut Fonu aracılığıyla dar gelirli gruplar konut sahibi yapılmıştır. Bu dönemde imar afları, gecekondu alanlarının apartmanlara dönüşümünü hızlandırmış ve yerel yönetimler, rant artışı ve arsa spekülasyonu süreçlerinde temel aktör haline gelmiştir (Şengül, 2008: 61-62; Balaban, 2021: 26; Buğra, 2000: 116-119).

1980 sonrası Türkiye’de neoliberal ekonomik politikalar çerçevesinde kentleşme, sermaye birikimi ve devlet müdahalesinin yeniden tanımlanması süreciyle şekillenmiştir. 24 Ocak Kararları ile uygulamaya konan ihracata dayalı büyüme politikaları, iç talebi kısırkken emek maliyetlerini düşürmüş ve sermaye birikimini sanayiden hizmet sektörüne ve kentsel mekân üretimine kaydırmıştır (Balaban, 2021: 22; Ayşın K. Turhanoglu ve Ecevit, 2010: 287). “*Sermayenin kentleşmesi*” olarak adlandırılan süreç, devlet müdahalesinin geri

² Harvey’e göre, ilkel birikim süreci gelişmiş ülkelerde sürekli biçimde yeni araçlarla devam etmektedir. Bu araçlar, servetin sermaye sınıflarına devrinde devlet gücünün kullanılması, kamu mallarının ve arazilerinin ve ortak malların sermaye sınıflarına devridir (Harvey, 2015: 168-169).

çekilmesi söylemine rağmen, her aşamada yasal ve kurumsal destekle gerçekleşmiştir. 12 Eylül Darbesi sonrası uygulanan 24 Ocak Kararları, piyasa güçlerini ön plana çıkarırken devletin düzenleyici rolünü yeniden tanımlamıştır (Şengül, 2017: 434).

Neoliberal sistemle entegre olan büyük sermaye çevreleri, devletin desteğiyle kentsel rantlara yönelmiş, özellikle inşaat sektörü bu dönemin en önemli aktörü hâline gelmiştir. Yasal ve kurumsal düzenlemelerle desteklenen inşaat sektörü, TOKİ ve Toplu Konut Kanunu aracılığıyla dar gelirli grupların konut sahibi olmasını sağlamak amacıyla devlet destekli toplu konut üretimini yaygınlaştırmıştır (Balaban, 2021: 24-27; Şengül, 2008: 61). İmar afları ise gecekonduların apartmanlara dönüşümünde kritik bir rol oynamış, 1984-1987 arasında inşaat ruhsatı sayısı 40 binden 110 bine yükselmiştir (Balaban, 2021: 26).

1980 sonrası dönemde, kentlerin dönüşümü büyük sermaye sahipleri ve yap-satçı müteahhitler aracılığıyla yürütülmüş, bu süreçte gecekonduların sahipleri ve yoksul kesimler de arsa karşılığında birden fazla konuta sahip olarak rantiyer sınıf karakteri kazanmıştır (Aydın ve Yarar, 2007: 37). 3194 sayılı İmar Kanunu ile imar ve planlama yetkisi belediyelere ve valiliklere devredilmiş, kent çeperlerindeki geniş arazilerin imara açılması ve büyük inşaat şirketlerine pazarlanmasıyla yerel yönetimler, rant artışı ve arsa spekülasyonu süreçlerinde temel aktörlerden biri olmuştur (Şengül, 2008: 61-62; Türel, 1989: 144; Buğra, 2000: 116-119).

1990'lar ile birlikte neoliberal politikaların derinleşmesi, kamusal hizmetlerin özelleştirilmesini ve yerel yönetimlerin piyasa koşullarına terk edilmesini beraberinde getirmiştir. İstanbul'da özellikle Refah Partisi'nin yerel yönetimi döneminde (1990'ların ikinci yarısı) gecekonduların dönüştürülmesi ve kent rantının sermayeye devredilmesi politikaları uygulanmıştır. Bu dönemde Recep Tayyip Erdoğan'ın belediye başkanlığı, gecekonduların dönüştürülmesinde KİPTAŞ ve TOKİ aracılığıyla merkezi rol oynamıştır (Aslan, 2008: 81; Türkün, vd., 2014: 104-105, 120). 1984'te 1,4 milyon olan konut sayısı, 2000'lerde 3,4 milyona yükselmiş ve İstanbul, tarihinin eşi görülmemiş bir mekânsal dönüşümüne tanıklık etmiştir (Gülhan, 2021: 39-40).

1999 Marmara Depremi ve 2001 ekonomik krizi, kentsel dönüşüm ve neoliberal politikaların uygulanması için fırsatlar yaratmıştır. Artan uluslararası sermaye akışı, İstanbul ve diğer büyük kentlerde rant potansiyeli yüksek alanlara yönelmiş ve inşaat sektörüne büyük ölçekli

girişler sağlanmıştır (Gündoğdu, 2008: 74). Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), neoliberal politikaları uygulamak ve kentsel dönüşümü yönetmek için iktidar olmuştur. Özelleştirme ve TOKİ aracılığıyla yürütülen konut yatırımları, ekonomik büyüme stratejisinin bir parçası hâline gelmiştir (Aykutalp, 2019: 40). 2000’li yıllarda küresel piyasalardaki finansman bolluğu ve ABD tarafından sağlanan kredilerin dünyaya yayılması Türkiye’nin büyümesinde önemli bir rol oynamıştır (Akçay, 2017: 69). 2001 krizi sonrasında Türkiye’ye önemli bir yabancı sermaye girişi olmuş ve bu dönemden sonra büyüme oranları yükselmiştir. İktidar, yıllık ortalama 400 milyon dolarlık dış kaynak olanağı elde ederek yıllık %5’e yakın bir büyümeyi gerçekleştirmiştir. 2003-2013 döneminde toplam 530 milyon dolar inşaat yatımı yapılmıştır (Sönmez, 2015: 73-75; 95) Uluslararası koşulların yarattığı iklimi arkasına alan ve büyümeyi inşaat sektörü üzerinden yürüten iktidar, ekonomik krizden çıkış için 10 maddelik Acil Eylem Planını yürürlüğe koymuştur. Planın son maddesi konut politikaları hedef alınarak TOKİ üzerinden konut yatırımları teşvik edilip ekonomiye ivme kazandırılması amaçlanmıştır (Kuyucu, 2018:369). 2002-2008 arasında TOKİ, inşaat sektöründe aktif bir rol almış ve çeşitli düzenlemelerle konut ve arsa üretiminde merkezi bir aktör olmuştur (Balaban, 2021: 27). TOKİ’nin üstlendiği bu rol, yalnızca dar gelirli gruplara konut sağlama işlevi ile sınırlı kalmayıp, yerel yönetimlerin planlama yetkilerini de kontrol altına alarak, siyasi ve ekonomik ağların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Gülhan, 2021: 43; Çavdar, 2021: 125; Uzunçarşılı Baysal, 2012: 3-19).

2005 sonrası ise “kentsel dönüşüm” kavramı, 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Kanunu ile uygulanmaya başlanmış, 5366 sayılı yasa ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yasal altyapı oluşturulmuştur (Şengül, 2008: 63; Kuyucu, 2018: 369; Türkün, vd., 2014: 123-124). Bu yasalar, belediyelere ve il özel idarelerine uygulama yetkisi vererek kentsel dönüşüm süreçlerinde merkezi ve yerel aktörlerin yetkilerini belirlemiş, tarihi ve kültürel alanlarda ticari amaçlarla yeniden yapılandırma olanağı sağlamıştır (Şengül, 2008: 63-64).

2005 sonrası Türkiye’de kentsel dönüşüm, hukuki ve kurumsal çerçeveye daha sistematik bir biçimde yürütülmeye başlanmıştır. 2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı yasa, yıpranan tarihi ve kültürel taşınmazların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amacını taşısa da sermaye birikimi süreçlerine dâhil olmayı hedeflemiştir. İl özel idareleri ve belediyelere uygulama yetkisi

verilmiş, TOKİ ile birlikte projelerin yürütülmesi sağlanmıştır (Şengül, 2008: 63-64). Yenileme alanlarında anlaşma sağlanmaması durumunda kamulaştırma yetkisi devreye girmiştir. Ancak bu yöntem, afet ve savunma gibi olağan gerekçelerin dışında uygulanmış, Sulukule ve Tarlabası gibi bölgelerde yoksul halk düşük kamulaştırma bedelleriyle yerlerinden edilmiştir (Ayдын, 2008: 477; Atayurt, 2009).

Kentsel dönüşümün uygulanma gerekçeleri, çarpık kentleşme ve kentsel yıpranmanın önlenmesi üzerinden meşrulaştırılmış, ancak uygulamada yoksul kesimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Sulukule, Ayazmalı ve Tarlabası gibi Roman ve Kürt yoğun bölgeler “ucube” ve “sakıncalı” söylemleriyle dönüşüme tabi tutulmuş, bu süreçte en az 5 milyon kişi yerlerinden edilmiştir (Uzunçarşılı Baysal, 2012: 3-12). 2008’de çıkarılan 5793 sayılı torba yasa ile kentsel dönüşümün önündeki engeller kaldırılmış, kıyı alanları ve kamu mülkiyetindeki okullar da dönüşüm kapsamına alınmıştır. Aynı yasayla TOKİ’nin yetkileri artırılmış ve planlama, vergi muafiyeti ve proje yürütme alanlarında geniş yetkiler verilmiştir (Türkün, vd., 2014: 127-129).

2010’da büyükşehir belediyelerine dönüşüm alanlarını belirleme yetkisi devredilmiş ve merkezi yönetim, kentsel dönüşüm kararlarını tek elden yürütmeye başlamıştır. Bu merkezîyetçi yaklaşım, muhalefet belediyelerinin dönüşüm projelerini engelleme olasılığını sınırlamıştır (Kuyucu, 2018: 375). 2011’de çıkarılan 644 ve 648 sayılı Kararnameler ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş, kentsel dönüşüm süreçleri tamamen hükümetin kontrolüne geçmiştir (Türkün, vd., 2014: 127-129).

Afet Yasası (6306 sayılı kanun), kentsel dönüşüm sürecini deprem riskine dayandırarak, riskli alanların ve yapıların belirlenmesini Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu’na bırakmıştır. Bu yetki ile yerel yönetimlerin müdahale alanı daraltılmış, yüksek rant potansiyeli olan bölgelerde hızlı dönüşüm sağlanmıştır. Fikirtepe Mahallesi örneğinde olduğu gibi, mülk sahiplerinin onayı alınmadan dönüşüm süreçleri hızlandırılmıştır (Kuyucu, 2018: 237-376).

Afet Yasası kapsamında 2012-2023 döneminde 2,2 milyon konut dönüştürülmüş, ancak sadece 110 bini riskli alan/yapı niteliğinde olup, geri kalan konutlar rant amacıyla dönüştürülmüştür (Jeoloji Mühendisleri Odası, 2023). Aynı dönemde, 2018 imar affı ile birçok kaçak yapı affedilmiş, deprem riskinin yüksek olduğu bölgelerde denetimsiz yapılaşmaya izin verilmiş ve felaket riskini artırmıştır (TMMOB, 2023: 374). 6 Şubat 2023 depremi, devletin eski binalara

yönelik önlem almadığını ve yapılaşmanın verimli tarım arazilerine yayıldığını göstermiştir; afet sonrası çıkarılan yeni yasa ile Kentsel Dönüşüm Başkanlığı kurulmuş ve riskli alanlarda vatandaşın mülkiyetine zor kullanılarak el koyma yetkisi verilmiştir (Jeoloji Mühendisleri Odası, 2023).

Afet Yasası ve kentsel dönüşüm politikaları, özellikle İstanbul'un yüksek getiri sağlayan ilçelerinde rantı artırmayı hedeflemiş, planlı dönüşüm yerine inşaat ve sermaye odaklı bir süreç işletilmiştir. Bu süreçte mevcut yapılaşmış alanlar rezerv alanı olarak belirlenmiş, itiraz ve dava hakları daraltılmış, inşaat sürecinin tüm aşamaları inşaat şirketlerinin yararına düzenlenmiştir (TMMOB, 2023). Böylece, afet riski üzerinden yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, sermayeye alan açan ve rantı artıran bir araç hâline gelmiştir.

2. Sermaye Birikiminin Dinamiği: Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımı

1980'lerde ülkedeki sermaye birikim krizinin önüne geçmek ve büyümeyi inşaat yatırımlarıyla sürdürmeyi amaçlayan hükümetler, konut yatırımlarına büyük destekler aktararak sermaye için yeni rant alanları açmıştır. 2000'lerden sonra kentleşme politikaları, doğal kaynakların metalaştırılarak sermaye birikim süreçlerine dahil edilmesiyle büyük bir dönüşüm başlamıştır. Özellikle tarım arazileri, orman alanları, meralar, hazine arazileri gibi doğal kaynaklar, inşaat yatırımlarının sürdürülmesinde önemli bir araç görevi görmüştür. Bu kaynaklar, yeniden dağıtım mekanizmalarına dahil edilerek sermaye için önemli rant haline getirilmiştir. 2000'lerden sonra sermaye için açılan en büyük rant alanlarından biri olan tarım arazileri, tasarruf biçimleri değiştirilerek sermaye birikim krizinin önlenmesinde önemli bir araç haline getirilmiştir. Başka bir deyişle, inşaat sektöründeki büyümenin sürdürülmesine yönelik bu politika ile sermaye birikim krizlerinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu bağlamda inşaat yatırımları için ucuz girdi kaynağı olarak görülen tarım arazileri, sermayenin yeniden değerlendirme sürecinin de önemli bir parçası haline gelmiştir.

Tarım arazilerinin amaç dışı kullanıma açılması ve sermaye birikim süreçlerine dahil edilmesi 1950'lerden günümüze süregelen bir süreçtir. Özellikle 1950'lerden sonra ülkede kapitalist üretim ilişkilerinin hızla ilerlemesine bağlı olarak sanayinin ve kentleşmenin tarım arazileri üzerine genişlemesiyle 1989 yılında Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmelik çıkarılmıştır (Oral, 2018: 41). 1990'lı yıllarda hazine arazilerinin dağıtımı ve metalaşması belli bir

çerçeve yürütülüyordu. Hazineye ait araziler, topraksız ya da az topraklı çiftçilere dağıtılmaktaydı. Bu araziler, dağıtım ve yeniden dağıtım politikalarının önemli kaynaklarından biriydi. Tarım arazileri ile mera-çayır alanlarının amaç dışı kullanımını önlemek için her türlü sorumluluğa sahip olan Devlet, kamuya ait hazine arazilerin amaç dışı kullanımına ilişkin düzenleme yapmıştır (Özkesen Mutioğlu, 2022: 140-144). Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına ilişkin yönetmelik, 1989-1998 döneminde sürekli değişikliğe uğramış ve tarım arazilerinin çeşitli amaçlarla kullanılmasının önü açılmıştır. 4070 sayılı Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun, satılan tarım arazilerinin tarımsal amaçlı kullanılmaması halinde satışını iptal ediyordu. 2003 yılında çıkarılan 4916 sayılı kanunun³ 16. maddesine göre, satılan tarım arazileri on yıl süre ile tarım dışı amaçlarla kullanılamayacağı ifade edilmiştir. Bu süre sonunda tarım dışı amaçla kullanım Tarım ve Köyişleri Bakanlığından alınacak izne tabi tutularak amaç dışı kullanım esnetilmiştir. 2005 yılında yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve Hazine arazilerinin amaç dışı kullanımına karar verilmiştir (Özkesen Mutioğlu, 2022: 145). 2000’li yıllardan sonra Hükümet, sermaye birikimin krizini aşmak için tarım arazileri, meraları, yaylalar, ormanlar, mera ve kamusal mülkiyetteki hazine arazilerinin tasarrufunu sermaye lehine dönüştürerek metalaştırmıştır. Bu dönemden sonra inşaat yatırımları için en önemli kaynak verimli tarım arazileri olmuştur. 2005 yılına gelindiğinde arazi tasarrufundaki dönüşümün en somut adımı, 5403 sayılı “Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu” ile atılmıştır. Kanun, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını önlemenin yasal çerçevesini belirlerken, bazı istisna durumlarda amaç dışı kullanımlara izin vermiştir. Bu kanundan önce, savunmaya yönelik stratejik ihtiyaçlar, doğal afet sonrası ortaya çıkan geçici yerleşim yeri ihtiyacı, petrol ve doğal gaz arama ve işletme faaliyetlerine amaç dışı kullanım izin veriliyordu. 2005 yılında yürürlüğe giren yasa, bu kapsamı madencilik faaliyetleri, alt ve üst yapı faaliyetleri, yenilenebilir enerji kaynakları gibi çeşitli yatırımlarla genişletmiştir (Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu, 2005). 5403 sayılı Kanun, tarım alanlarının amaç dışı kullanımına engel olmamış hatta birinci sınıf arazilerin üzerine kurulan sanayi binalarına sürekli af getirmiştir. Örneğin; Hükümet, Cargill şirketinin tarım arazisi üzerine kurulması üzerine yapılan itirazlar sonrasında yeni bir af getirerek şirketin kurulu arazi

³ “4916 Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” Resmi Gazete (25173 sayı ve tarih 19/7/2003)

üzerindeki bütün tesislerini yıkılmasını engellemiştir. Hükümet, kanunun amacını yerine getirmediğini yayınladığı raporlarda dile getirmesine rağmen çözüm olarak da hiçbir şey yapmamıştır. Örneğin, Kalkınma Bakanlığı çalışma grubu raporu, kanunun amacını yerine getiremediğini dile getirmektedir. Rapora göre, (2014), ülkemizde hızlı nüfus artışı, gelişen sanayileşme ve ranta dayalı konut yapımı, tarım arazileri üzerinde büyük bir baskıya neden olmaktadır. Özellikle hızlı kentleşmenin tarım arazileri üzerinde yoğunlaşmasıyla tarım sektörü olumsuz yönde etkilenmektedir Ekilen tarım arazilerinin ranta açık hale getiren düzenlemeler, gıda güvencesini de tehlikeye atmaktadır. Türkiye’de kentler, ekonomik büyümenin motoru olarak iddia edilen inşaat sektörünün egemenliği altına sokulmuştur. Özellikle kentsel dönüşüm adı altında yürütülen projeler, kent çeperlerinde bulunan ekilen tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını artırmakta ve tarım arazilerinin zarar görmesine de neden olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: xiii, 36).

Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına ilişkin, birçok yasal düzenleme bulunmakla⁴ birlikte bu düzenlemelerin uygulanmasında birçok farklı kurum ve kuruluş yer almaktadır. Bu kurumların bağımsız ve koordinasyon içinde olmamaları, tarım arazilerinin amaç dışında kullanımını daha da artırmaktadır (Topçu, 2012: 35).

Son yıllarda tarım arazilerinin azalması ve bu arazilerin ne kadarının amaç dışı kullanıma açılarak hangi yatırımlara kanalize edildiği önem kazanmaktadır. Örneğin; DİE (1980) ve ÇKS (2019)’e göre, 1980 yılında 22,8 milyon hektar olan arazi büyüklüğü, 2019 yılında 14,8 milyon hektara gerilemiştir. Aşağıdaki tabloda tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı verilerine göre, amaç dışına çıkarılan arazinin büyüklüğü giderek devam etmektedir. 2005 yılında yasa yürürlüğe girdikten sonra 784 bin hektar arazi amaç dışı kullanıma açılmıştır. Yasa, tarım arazilerinin korunmasına için yürürlüğe girmesine rağmen yasa kapsamında amaç dışı kullanıma verilen izinler giderek artmıştır. Oral (2018: 42)’e göre, amaç dışı kullanım 5403 sayılı kanun kapsamı dışında olan 4342 sayılı mera kanunu kapsamındaki mera alanları, 3583 zeytincilik kanunu kapsamındaki zeytinlik araziler ve 3083 sayılı Tarım Reformu Kanunu kapsamındaki arazilerde fazla gerçekleşmiştir. Bu arazilerde amaç dışı kullanıma bakıldığında 1,3 milyon hektarlık amaç dışı kullanıma izin verilmiştir. 5403 sayılı kanun ve bu kanun kapsamı dışındaki kullanım izinlerine devam edilmesi

⁴ 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu

halinde tarımsal üretimin giderek olumsuz etkileneceğini söylemek mümkündür.

Yıl	Toplam İzin Verilen Alan (Hektar)	Yasa Kapsamı Dışında***
1989-2000	1.457.035	248.192
2001	31.843	16.837
2002	198.817	121.798
2003	81.116	66.733
2004	57.020	65.589
2005*	56,198	14.711
2005**	41.998	10.707
2006	128.311	372.624
2007	62.224	56.183
2008	116.331	52.549
2009	33.848	33.529
2010	39.403	31.766
2011	40.247	31.535
2012	47.745	41.046
2013	39.181	66.977
2014	25.744	33.054
2015	31.048	21.353
2016	56.217	-
2017	39.275	-
2018	18.494	-
2019	11.695	-
2020	16.323	-
2021	21.567	-
2022	14.668	-
TOPLAM	2.666.347	1.285.183

Tablo 1. Yıllara Göre Tarım Dışına Çıkarılan Arazi Büyüklüğü (Hektar)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023, *5403 sayılı yasadan önce; ** 5403 sayılı yasadan sonra; *** Oral, 2018: 42.

Sektörler	Konut	Sanayi	Diğer	Enerji	Turizm	Ulaştırma	Eğitim	Sağlık	Toplam
Arazi Büyüklüğü (da)	801.820	368.530	303.410	294.080	61.900	42.170	23.99	11.250	1.907.150
Oran (%)	42	19,3	15,9	15,5	3,2	2,2	1,3	0,6	100

Tablo 2. Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımının Sektörel Dağılımı (2011-2016)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, III: Tarım Orman Şurası, 2019:17

Yasa kapsamında amaç dışı kullanım izinlerinin sektörel dağılımlarına bakıldığında tarım arazileri, en çok konut sanayi, diğer, enerji, turizm, ulaştırma, eğitim, sağlık amaçlı kamu yatırımlarına konu olmaktadır. 2011-2016 döneminde toplam 190 bin hektar tarım arazisi

amaç dışı kullanıma açılmıştır. Sektörel dağılımlarına bakıldığında, ilk sıra da 800 bin dekarlık araziye konut sektörü için izin verilmiştir. İkinci sırada olan sanayi sektörüne 368 bin hektar ve diğer sektörlerde 303 bin dekar arazi kullanıma açılmıştır. Bu verilere göre, kamu eliyle oluşturulan kurulların yasanın aksine amaç dışı kullanımlara yasal zemin kazandıran bir kurula dönüştüğünü söylemek mümkündür (Oral, 2018: 43).

Türkiye tarımında dönüşüme neden olan ve kırsal alandaki arazilerin metalaşmasının önünü açan bir diğer yasa ise, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Büyükşehir Yasasıdır. Bu yasa, AB'nin kırsal nüfusu %10 civarına indirmeye yönelik dayatmasının yanı sıra kırsal alandaki rantların sermayeye bölüştürülerek kırsal alanı birikim mekanizmasına yerleştirmeye yöneliktir. Yasa, bir gecede mahalleye dönüştürdüğü köylerin, tüzel kişiliklerini kaldırarak köy sınırlarında kalan meraların da kentsel dönüşüme tabi olmasını sağlamıştır (Aysu, 2014: 600-601). Kırsal alandaki köy yerleşim birimlerini Büyükşehir Belediyelerine bağlayan bu yasa, mera alanlarının kullanım hakkının köylülere ait olduğunu belirtmesine rağmen, 2014 yılında çıkarılan torba yasa il kırsal alandaki meralar, 2014 yılında çıkarılan torba yasa ile sermayenin değerlendirme sürecinin bir önemli bir parçası haline getirilmiştir (Özden, 2017: 756)

Bu kanunların yürürlüğe girmesiyle tarım arazileri, genellikle endüstri bölgeleri, turizm, inşaat (alt yapı, konut projeleri, kentsel dönüşüm vb. aracılığıyla) enerji gibi sektörlerin projelerine konu olmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı'nın 2019 verilerine göre Türkiye, "kentleşme ve yapay alanları"⁵ çoğaltma indeksine göre yıllık %1,3 artışla Avrupa ülkeleri sıralamasında ikinci sıradadır. Bu bağlamda tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına izin verilerek beton yığınlarına dönüşmesinin 2005 sonrasında artması tesadüfi bir olgu değildir. Bu rapora göre, 2006-2012 döneminde tarım arazilerinin %32'si su kaynakları, %21'i inşaat sektörü, %17'si kentsel dönüşüm adı altında çeşitli projelere tahsis edilmiştir (Özkesen Mutioğlu, 2023; 2020: 190).

⁵ Konut, alt yapı ve ulaşım çalışmaları, ticaret ve sanayi alanlar, taş ocakları, madenler, inşaat sektörü/ betonlaşma, hizmet ve rekreasyon alanları,

2.1. Deprem Bölgesinde Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımı

Depremin etkilediği coğrafya, Türkiye ekonomisine katkısı, 2021 yılı itibarıyla 7.139 milyon TL'dir. Bu tutarın %9'a yakını 613 milyon TL'si tarım sektöründen sağlanmıştır. Ülkemizin tarımsal gelirinin %15,3'ü deprem bölgesinde elde edilmektedir. Bu bölge, kayısı, badem, nar, zeytin ve fıstık üretiminde önemli bir yere sahiptir. Gaziantep dışında kalan illerde tarımın ekonomi içindeki payı, ülke ortalamasının üzerindedir. Tarım sektörünün toplam üretim içindeki payı Şanlıurfa'da % 20,8, Kilis ve Diyarbakır'da %14, Adıyaman'da % 13,1'dir. (SBB, 2023: 86). Söz konusu deprem sonrasında çiftçiler, bir depremin yıkıcı etkisiyle uğraşırken, öte yandan zor koşullarda bitkisel üretim ve hayvancılığa devam etmek zorunda kalmışlardır. Bölgenin temel geçim kaynağı, tarım arazileri, mera, otlak, fundalıklardır. Yine toplam bitkisel ve hayvansal üretimin %20'si bu bölgede elde edilmiştir. Bu bağlamda deprem bölgesinde bu arazilerin (mera, tarım arazileri ve otlak alanları) tasarrufundaki dönüşüm oldukça sıkıntılı bir süreci de beraberinde getirecektir (Özkesen Mutioğlu, 2023). 1991-2019 döneminde bu bölgede tarım alanlarının sürekli azaldığı görülmektedir. 2019 yılında ülke genelindeki toplam arazinin %19'u ve toplam işletmelerin %14'üne sahip olan bu bölge, 1991-2019 döneminde kullanılan arazi büyüklüğü %42 azalarak 48 milyon dekaradan 25 milyon dekara gerilemiştir.

	1991	2001	2019
	Kullanılan Arazi Büyüklüğü (Ha)	Kullanılan Arazi Büyüklüğü (Ha)	Kullanılan Arazi Büyüklüğü (Ha)
11Bölge Toplam	48.178.187	32.086.653	25.705.966
Türkiye	234.510.990	184.348.230	148.028.700

Tablo 3. Deprem Bölgesinde Kullanılan Arazi Büyüklüğü

Kaynak: DİE, 1991, 2001 ÇKS, 2019

Tablo 4'e göre, deprem bölgesindeki tarım arazilerinin amaç dışı kullanımları verilmiştir. 2005-2023 döneminde 852 bin dekarlık arazinin amaç dışı kullanımına izin verilmiştir. Hatay'da 229 bin dekarlık amaç dışı kullanım izni ile ilk sıradadır. Bu bölgeden sonra en fazla tarım arazilerinin amaç dışı kullanım izni verildiği il, sanayinin en fazla geliştiği bölgelerden biri olan Adana'dır. Bu bölgede 143 bin dekar araziye amaç dışı kullanım izni verilmiştir. Sanayinin en fazla geliştiği bir diğer il Gaziantep'te amaç dışı kullanım büyüklüğü, 130 bin dekar'dır. Kahramanmaraş ve Malatya'da 2005-2012 yılı verileri

eksik olmasına rağmen yine amaç dışı kullanımın en fazla olduğu illerin başında gelmektedir.

Yıllar	Ada-na	Adıya-man	Diyar-bakır	Elâzığ	Gazi-antep	Hatay	K. Maraş	Malat-ya	Osmani-ye	Ş. Urfa	Toplam
2005	10.080	15.900	x	30	6.990	0 ³⁴	x	X	6.690	x	40.030
2006	1.380	5.450	x	30	1.330	9.090	x	x	5.490	x	22.770
2007	18.920	5.430	710	430	1.300	860	x	x	12.310	x	39.960
2008	7.070	2.820	570	20.770	1.210	5.990	x	x	12.910	x	51.340
2009	4.890	1.030	3.080	6.550	1.010	1.070	x	x	6.300	x	23.930
2010	1.610	10.090	370	6.570	580	8.630	x	x	290	x	28.140
2011	7.900	1.920	220	10.570	20.870	16.820	x	x	520	x	58.820
2012	31.840	2.510	1.520	5.680	13.300	11.570	x	x	2.830	x	69.250
2013	12.320	1.540	1.400	1.620	10.620	50.230	11.410	380	7.100	480	97.100
2014	1.920	1.840	9.700	1.100	19.100	47.100	14.200	20.200	500	x	115.660
2015	17.480	1.150	1.270	5.020	14.060	2.860	4.340	4.940	770	x	51.890
2016	1.510	1.310	1.330	2.160	8.230	47.980	2.400	4.190	720	x	69.830
2017	4.670	16.760	3.790	4.640	10.000	2.770	8.520	580	360	x	52.090
2018	3.640	870	430	2.790	2.200	19.460	10.210	480	760	x	40.840
2019	12.040	160	260	1.440	460	3.000	960	390	140	460	19.310
2020	3.900	440	730	1.510	110	1.030	15.480	2.040	90	70	25.400
2021	890	120	170	2.300	12.920	220	1.390	340	170	560	19.080
2022	950	370	x	3.340	3.180	x	8.990	1.290	3.970	x	22.090
2023	710	x	x	880	3.430	x	x	x	x	x	5.020
Toplam	143.720	69.710	25.550	77.430	130.900	229.020	77.900	34.830	61.920	1.570	852.550

Tablo 4. Deprem Bölgesinde 2005-2023 Döneminde Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımı (Dekar)

Kaynak: Tarım Orman Bakanlığı, 2023.

Deprem sonrasında yapılan araştırmalara göre, 11 ilin çoğunda yapılaşmanın çoğunlukla sulak tarım arazileri üzerinde yapıldığı gözlenmiştir. Örneğin, Malatya’da yıkımın en fazla olduğu mahalle olan Bostanbaşı’nın 2009-2018 döneminde imara açılmasıyla yüksek katlı yapılara izin verilmiş hızlı bir yapılaşma başlamıştır. 20 yıl önce sulu tarım arazisi olan mahalle, imara açılmış ve 15-20 katlı bina ruhsatları verilerek lüks konutlar inşa edilmiştir. Bu mahallede son yirmi yılda inşa edilen binaların çoğu ya yıkılmış ya da yan yatarak büyük hasar görmüştür (Yeşil Gazete, 2023a). Eko Afet Grubu’nun deprem sonrası yaptığı araştırmaya göre, “Deprem bölgesinde ranta dayalı inşa edilen binaların çoğu ya nehir kenarı yakınında ya zeminin sulak olduğu alanlarda kurulmuştur. Ayrıca deprem bölgesinde yapılaşmanın mevzuata uygun yapılmadığı ve deprem standartlarına uygun olmayan inşaat malzemesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, Adıyaman Gölbaşı’nda göle yakın bölgelerde yıkım, uzak yerlere göre daha fazla olmuştur. Yine bu bölgede enkaz altlarında kum

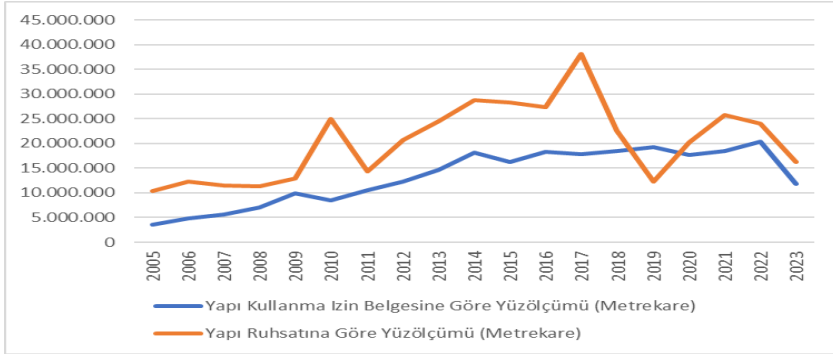
zemin tespit edilmiş olup, göl kuruduktan sonra yapılaşmanın yapıldığı izlenimini vermektedir. Maraş Elbistan'da Ceyhan Nehri kıyısında tarım arazileri üzerindeki inşaatların çoğu yıkılmıştır. Asi nehri etrafındaki kent yapılaşmalarında benzer bir durum söz konusudur. Adıyaman ve Malatya'da can ve mal kayıplarının artmasında bu faktörler etkili olmuştur. Hatay'ın İskenderun ilçesinde sanayileşmenin hızla artması, alüvyal topraklar üzerinde yapılaşmanın artmasına neden olmuş ve bölgedeki tarım arazilerinde (portakal bahçeleri) muazzam bir konut yapımı gerçekleşmiştir. Deprem sonrası İskenderun'da zemin sıvılaşması da bu durumu ispatlar niteliktedir (Yeşil Gazete, 2023).

Deprem bölgesindeki tarım alanlarındaki azalmalara karşılık, yapı ruhsatı ve yapı kullanım izni verilen alanlar da artmıştır. Özellikle 2002-2022 dönemindeki rakamlar bu bölgedeki yapılaşmasının ne boyutta olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Yıllar	Yapı Kullanım Ruhsatı (M ²)		Yapı Kullanma İzin Belgesi (M ²)	
	Deprem Bölgesi (11 İl)	Türkiye	Deprem Bölgesi	Türkiye
2005	10.426.375	106.424.587	3.617.335	50.324.600
2006	12.331.527	122.909.886	4.911.531	57.207.320
2007	11.483.100	125.067.023	5.622.987	63.403.212
2008	11.283.769	103.846.233	7.106.217	70.957.036
2009	12.988.774	100.726.544	9.862.432	94.567.729
2010	24.987.128	176.429.366	8.414.810	85.281.468
2011	14.395.566	123.621.864	10.590.089	105.650.512
2012	20.760.806	158.749.723	12.308.694	106.950.602
2013	24.487.333	175.807.606	14.649.228	138.495.060
2014	28.755.247	220.653.829	18.106.413	152.869.154
2015	28.220.155	189.674.525	16.182.303	143.105.650
2016	27.336.300	206.971.538	18.366.113	151.305.780
2017	38.097.575	287.333.966	17.755.753	163.356.035
2018	22.560.408	149.438.529	18.537.028	174.607.255
2019	12.363.370	73.351.564	19.200.063	150.092.669
2020	20.133.984	112.621.366	17.603.909	122.182.967
2021	25.693.176	151.476.324	18.523.963	127.679.222
2022	23.968.244	146.064.754	20.429.128	129.032.132
2023	16.271.905	167.870.341	11.885.181	107.605.849

Tablo 5. 2005-2023 Döneminde Deprem Bölgesinde Yapı Kullanım Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi (M²)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>; 11/01/2023 tarihinde erişim sağlandı.



Grafik1. 2005-2023 Döneminde Yapı Kullanım Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi (metrekare)

Bölgedeki arazi büyüklüğündeki azalışa rağmen, 2005 yılından 2023 yılına kadar hem yapı kullanım ruhsatı hem yapı kullanma izin belgesinde artış olduğu görülmektedir. 2019 yılında yapı kullanım ruhsatında büyük bir düşüş görülmektedir (Grafik1). Bunun nedeni de 2019 yılında yaşanan pandemi, inşaat maliyetlerindeki artış ile döviz kurundaki dalgalanmalar olarak gösterilebilir. 2005-2022 döneminde deprem bölgesinde verilen yapı ruhsatları, Adana’da %60, Adıyaman %95, Elâzığ, %200, Gaziantep, %239, Osmaniye’de %100 Şanlıurfa’da %311 artmıştır. Yapı kullanma izin belgesi, imar aflarıyla iskân hakkını yansıtan bir veri olmasıyla daha gerçekçi bir tablo sunmaktadır. 2005-2022 döneminde yapı kullanım izin belgesi, Elâzığ %770, Diyarbakır’da %, 383, Gaziantep’te %990, Hatay’da %480, Maraş’ta %300 artmıştır (TÜİK, 2023). Deprem bölgesinin yapılaşmayı gösteren bu astronomik artışlar, imar aflarıyla konut yapımını teşvik eden ve tarım arazilerinin tarım dışı sektörlere tahsis eden yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır (Özkesen Mutioğlu, 2023). 2018 yılında imar afları kapsamında 7 milyon adet Yapı Kayıt Belgesinin 5,9 milyonunu konutlara verilmiştir. Deprem bölgesinde ise, en çok kaybın yaşandığı Kahramanmaraş’ta 145 bin ve Hatay’da 205 bin yapı imar barışıyla affedilmiştir (TMMOB, 2023: 80). Bir taraftan tarım alanları, hazine arazileri, ormanlık alanlar ve meralar tasarruf biçimleri dönüştürülerek sermaye için alan açılırken, öte yandan kaçak yapılaşmalar imar afları kapsamında affedilerek depremin yol açtığı hasarlara davetiye çıkarılmıştır.

Depremi neden olduğu şok devam ederken depremin yarattığı felaketin boyutuna dikkat çeken hükümet, yeni yapılaşmanın ovalardan dağlara doğru olacağını ifade etmiştir. Fakat 24 Şubat’ta yayımlanan “Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” devlet eliyle yeni felaketlere davetiye

çıkarmıştır. Depremden dolayı olağanüstü hâl ilan edilen bölgede yerleşme ve yapılaşmaya ilişkin yapılan düzenlemeye göre, plan ve imar uygulamalarını beklemezsizin yapım faaliyetlerine başlama, orman ve mera alanlarını geçici veya kesin olarak iskan amaçlı kullanıma açma, arsa ve arazilerde vasıf değişikliği yapma, devir ve acele kamulaştırma, mülkiyet ve imar haklarını aktarma, hazine adına tescil ve tapı tescili yapma, belirlenen alanlarda takas ve trampa işlemleri yapma, inşaat yapma, yaptıрма, arsa paylarını belirleme, kat irtifakı ve kat mülkiyetine yönelik işlemleri yapma gibi yetkiler, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının yetkisine bırakılmıştır. Çoğu doğal afet sonrasında olduğu gibi ortak mülkiyet alanları (orman ve mera alanları) hiçbir sınırlama olmadan bir kez daha feda edilmeye çalışılmaktadır. Bu düzenlemeyle, gen koruma ormanları, tohum bahçeleri, mesire yerleri, orman parkları ve turizm kullanımı için ayrılan yerler de kapsama alınmıştır (TMMOB, 2023: 348). Kararname sonrasında ekili tarım arazilerinde iş makinelerinin çalıştığı ve deprem konutlarının yapımı için hazırlık yapıldığı görülmüştür. Kahramanmaraş'ta Türkiye'nin tek ceviz gen havuzu olan ceviz, badem, zeytin ve Antep fıstığı araştırma ve ıslah çalışmalarının yapıldığı 400 dönümlük arazinin 135 dönümü Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı TOKİ tarafından konut alanı olarak belirlenerek konut yapımına başlanmıştır. Adıyaman'da buğday tarlaları TOKİ tarafından kazınarak inşaat çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalara karşılık TOKİ bu alanların birinci sınıf tarım arazisi olmadığını iddia ederek, deprem konutları için en uygun yerleşim yeri olduğunu iddia etmiştir (Yıldırım, 2023). Başka bir deyişle, TOKİ tarafından deprem konutları, şehir merkezinden uzak, tarım arazileri, orman alanları, tarihi sit alanlarına yakın yerlerden seçilmiştir. Bu alanların seçiminde öncelikli kriterlerin, taşıyıcı kapasitesi yüksek zemin ve mülkiyet sorunu olmadan hızlı yapım olanağı sağlayan kamuya ait arsalar olduğu anlaşılmaktadır (TMMOB, 2023: 349). Tarım arazileri üzerindeki yapılaşmayı teşvik eden 15 Temmuz 2023 tarihli 7456 sayılı Torba Kanunun 25. Maddesi, deprem bölgesindeki yerleşme ve yapılaşma için orman vasıflı alanlar, zeytinlik ile zeytinlik sahaların kullanılmasının önünü açmıştır. Bölgede deprem konutlarının yapımına uygun hazine arazileri bulunmasına rağmen, Antakya'nın Dikmece mahallesinde halkın geçimini sağladığı zeytinlik alanları yapılaşmaya konu edilerek bölgedeki halk yerlerinden edilmek ve sermaye için yeni alanlar açılmak istenmektedir.

Deprem sonrasında hükümetin, hiçbir planlama yapmadan yer seçiminde birinci sınıf arazilerini seçerek konut yapımına odaklanması

büyük bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Hızla alınan kararlar hem yeni facialara davetiye çıkartmakta hem gıda güvencesini tehdit etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

1980'lerden bu yana Türkiye'de kentleşme politikaları hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir ve bu dönüşümün temelinde inşaat sektörü odaklı büyüme stratejileri yer almıştır. Ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla yürürlüğe konulan yasal ve kurumsal düzenlemeler, ekonomik teşvikler ve çeşitli rant politikaları inşaat sektörünün genişlemesine olanak sağlamıştır. Bu stratejinin ekolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan sürdürülemez sonuçları, Maraş depremi ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. 2005 sonrasında inşaat temelli büyüme stratejisi “kentsel dönüşüm” söylemi üzerinden sürdürülmüş, gecekondü bölgelerindeki yoksul halk yerlerinden edilerek zenginlere yönelik projeler öncelik kazanmıştır. Deprem gerekçesiyle kent politikaları sermaye lehine revize edilmiş ve yapılar ekilen tarım arazileri, hazine arazileri, meralar ve ormanlık alanlar üzerine inşa edilmiştir.

Türkiye'de kent ve tarım politikaları sermaye lehine yeniden tanımlanmış ve doğal afetlere karşı savunmasız bir yaklaşım benimsenmiştir. 1980'lerden itibaren uygulanan politikalar deprem önlemlerini içermemiştir. Kentsel dönüşüm üzerinden kentlerdeki rantlar sermaye sınıflarına aktarılmış, tarım arazilerinin tasarruf hakları değiştirerek metalaştırılmış ve sermaye birikimine kaynak yaratacak biçimde dönüştürülmüştür. 1980-2019 döneminde 8 milyon hektar tarım arazisi üretim dışına çıkarken, 1989-2022 döneminde 2,6 milyon hektar araziye amaç dışı kullanım izni verilmiştir. Bu durum, siyasi iktidarların tarım arazilerini sermaye lehine dağıtarak yapılaşmaya izin verdiğini göstermektedir.

Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı, depremin felakete dönüşmesinde iki temel faktörü öne çıkarmıştır. Birincisi, bölgedeki gevşek zeminli alüvyal ova alanlarının, zeytinliklerin, kayısı bahçelerinin ve meraların imara açılması can ve mal kayıplarını artırmıştır; tarımsal üretimde kullanılması felaketin boyutunu azaltabilirdi. Araştırmalar, Malatya, Kahramanmaraş ve Adıyaman gibi ova şehirlerde depremden zarar gören yapıların çoğunlukla tarım arazileri üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. İkincisi, birinci sınıf tarım arazilerinin yasal süreçlerle amaç dışı kullanıma açılması gıda güvenliğini tehlikeye atmış ve bölgedeki tarımsal üretim azalmıştır.

Deprem sonrası yaşanan göç, üretimi olumsuz etkilemiş, gıda fiyatlarını artırarak erişimi zorlaştırmıştır. Bu nedenle tarım arazileri sermaye lehine değil, gıda üretimi amacıyla kullanılmalıdır.

6 Şubat Depremi sonrasında arama-kurtarma, barınma ve gıda ihtiyaçları ile moloz dökümüne ilişkin sorunlar çözülmemişken, hükümet planlama yapmadan toplu konut inşasına öncelik vermiştir. Birinci sınıf tarım arazileri üzerinde yapılaşmaya öncelik verilmesi, gelecekte yeni facialara yol açabilir. Bu nedenle yapı denetim süreçleri hızla devreye alınmalı, kentsel dönüşümü sermaye lehine tanımlayan yasal süreçler toplumsal yarar gözeterek revize edilmelidir. Kentleşme kararları meslek odaları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla bilimsel esaslarla alınmalıdır. Konut politikaları piyasa koşullarına bırakılmamalı, deprem riski göz önünde bulundurularak planlama yapılmalıdır. Tarım arazileri tarımsal üretimde kullanılmalı ve amaç dışı kullanım engellenmelidir. Bunun için tarım arazilerinin kullanımları üretim planlamasına göre belirlenmeli ve 5403 sayılı yasa revize edilerek kamu yönetiminin etkinliği sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akçay, Ümit (2017), “Finansallaşma, Merkez Bankası Politikaları ve Borcun Özelleştirilmesi”, *Finansallaşma Kısacasında Türkiye’de Devlet, Sermaye Birikimi ve Emek*, (Der. P. Bedirhanoglu, Ö. Çelik ve H. Muhci (İstanbul: Note Bene): 45-80
- Aslan, Şükrü (2008), “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınlarında Kentsel Dönüşüm Vurgusu ve Gecekonduya Yönelik Dışlayıcı Dilin İnşası: İstanbul Bülteni Örneği”, *İktisat Dergisi*, s. 79-87.
- Atayurt, Ulus (2009), “Tarlabası’nda Rantsal Kuşatma”. bianet.org. 07.01.2024 tarihinde erişim sağlandı.
- Aydın, Saadet (2008), *Kent Hakkı Yurttaşlık Bağlamında AKP’nin Mekân Politikaları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*, (N. Akyıldız, S. Aydın, A. Erençin, S. Güzelsarı, & N. Aytemur Sağiroğlu, Dü), (Ankara: TODAİE Yayınları): 469-482.
- Aydın, Saadet ve Yazar, Betül (2007), “Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Neo-Liberalizmin Eleştirel Bir Değerlendirmesi ve Sosyal Adalet Fikrinin Yeniden İnşası”, *Sosyoloji Dergisi*, s. 28-56.
- Aykutalp, Aykut (2019), *Kent, Afet ve Siyaset: Felaket Kapitalizmi, Kapasite Yoksunluğu ve Kent*, (İstanbul: Efeakademi)
- Aysu, Abdullah (2014), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Devlet ve Tarım Yıkılış-Kuruluş-Çözülüş”, A. Aysu, & M. Kayaoğlu içinde, *Köylülüktен sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme*, (Ankara: Epos Yayınları): 535-610
- Balaban, Osman (2021), *İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifidir. T. Bora içinde, İnşaat Ya Resulullah*, (İstanbul: İletişim Yayınları): 17-32

- Baysal Uzunçarşılı, Cihan (2012), *Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Politikaları Karşısında Barınma ve Konut Hakkı*. <https://www.yesildusunce.org/wp-content/uploads/2021/10/Tu%CC%88rkiyenin-Kentsel-Do%CC%88nu%CC%88s%CC%A7u%CC%88m-Politikalari-Kars%CC%A7isinde-Barinma-ve-Konut-Hakki.pdf> adresinden alındı
- Buğra, Ayşe (2000), *Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde, İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar* (B. Ş. Şener, Çev.), (İstanbul: İletişim Yayınları)
- Çarıkçı, Çağrı (2008), “Birikim Aracı Olarak Kentsel Mekan: Kentsel Dönüşüm ve Nedenleri”, *İktisat Dergisi* (499), s. 42-47.
- Çavdar, Ayşe (2021), “Görünür Fanteziler: Büyüklük Kimde Kalsın?” T. Bora içinde, *İnşaat Ya Resulullah*, (İstanbul: İletişim Yayınları): 113-130
- Çolak, Ömer Faruk (2023), “Depremin Ekonomi Politikası”, *İktisat ve Toplum Dergisi* (149), s. 8-14.
- DİE (1980), *Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hane Halkı) Araştırması Sonuçları*, (Ankara: DPT Matbaası).
- DİE (1991), *Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hane Halkı) Araştırması Sonuçları*, (Ankara: DPT Matbaası).
- DİE (2001), *Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hane Halkı) Araştırması Sonuçları*, (Ankara: DPT Matbaası).
- Dunbar, Martha Bonnet ve Luca Montanarella (2015), “Şehirleşme: Daha Az Yeşil ve Tarım Çok Beton ve Kaldırım”, *Toprak Atlası: Toprak Araziler ve Tarlalar Hakkındaki Olgular ve Rakamsal Veriler 2015*, s. 34-35.
- Gill, Stephen, (2007), New Constitutionalism, Democratisation and Global Political Economy. *Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*. doi:<https://doi.org/10.1080/14781159808412845>
- Gülhan, Sinan (2021), “Devlet Müteahhitlerinden Gayrimenkul Geliştiricilerine, Türkiye’de Kentsel Rant ve Bir Meta Olarak Konut Üreticiliği: Konuta Hücum”, T. Bora içinde, *İnşaat Ya Resulullah*, (İstanbul: İletişim): 33-46
- Gündoğdu, İbrahim (2008), “Kentsel Dönüşüm ve TOKİ: ‘Yeniden Dağıtımçı’ Kentsel Siyasalardan Birikim Amaçlı “Otoriter Devletçi” Kentleşmeye Geçiş”, *İktisat Dergisi* (499), s. 70-78.
- Harvey, David (2008), *Umut Mekânları*, (Z. Gambetti, Çev.), (İstanbul: Metis Yayıncılık).
- Harvey, David (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (A. Onacak, Çev.), (İstanbul: Sel Yayıncılık)
- Harvey, David (2016), *Kent Deneyimi*, (E. Soğancılar, Çev.), (İstanbul: Sel Yayıncılık).
- Jeoloji Mühendisleri Odası (2023), 6306 Sayılı Yasa Afetlerle Mücadelede Tek Çare Mi: Değişiklikler Neler Getiriyor. (https://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=16950&tipi=3&sube=0, adresinden 10.09.2023 tarihinde erişim sağlandı.

- Klein, Naomi (2010), *Şok Doktrini- Felaket Kapitalizminin Yükselişi*, (S. Özgül, Çev.), (İstanbul: Agora Kitapçılık).
- Köktürk, Erol ve Köktürk, Erdal (2005), “Depremler Sonrası Türkiye Kadastro ve Taşınmaz Mülkiyeti Dizgesi Üzerine Düşünceler”, *Deprem Sempozyumu*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Kurtuluş, Hatice (2008), “Kentsel Dönüşümün Politik Ekonomisi”, *İktisat Dergisi*, (499), s. 26-33.
- Kuyucu, Tuna (2018), “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi”, *Kent Araştırması Dergisi*, (24), s. 364-386.
- Lefebvre, Henri (1976), *The survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production*. (F. Bryant, Çev.), (New York: Martin's Press).
- Lefebvre, Henri (2017), *Kentsel Devrim*, (S. Sezer, Çev.), (İstanbul: Sel Yayıncılık).
- Oral, Necdet (2018), *Türkiye’de Tarım Nasıl Çökertildi*, (Ankara: Redaksiyon Yayınları).
- Öktem, Binnur (2006), “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, *Şehir Plancıları Odası Yayını*, s. 53-64.
- Özden, Fatih (2017), “Doğadan Tüketicie Tarımda Kapitalist Tahakkümün Kimi Görünümleri, Yabancılaşma ve Alternatifler Üzerine”, *Praksis*, (43), s. 741-764.
- Özkesen, Melek Mutioğlu (2022), *Toprakları Kapatmak, Kamu Arazilerinin Özelleştirilmesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Özkesen, Melek Mutioğlu (2023), “Deprem bize Ekonomik Açıdan Ne Gösterdi”, (<https://aposto.com/s/deprem-bize-ekolojik-acidan-ne-gosterdi>. 12.10.2023 tarihinde erişim sağlandı)
- Özügürlü, Aynur (2010), “Neoliberal Kentleşme Karşısında Barınma Hakkı Mücadeleleri: Mülkiyet Açısından Bir İnceleme”. S. Bayramoğlu Özügürlü (Dü.) içinde, *Toprak Mülkiyeti Sempozyumu*, (Ankara: Memleket Yayınları): 297-305
- Penpecioglu, Mehmet (2021), Y’apılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler: Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki Son 10 Yılı”, T. Bora içinde, *İnşaat Ya Resulullah*, (İstanbul: İletişim): 163-180.
- SBB (Strateji ve Bütçe Başkanlığı) (2023), *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Sönmez, Mustafa (2015), *AK Faşizmin İnşaat İskelesi*, (Ankara: Notebene Yayınları).
- Şengül, Mihriban (2008), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Hukuksal Boyutları”, *İktisat Dergisi*, (499), s. 59-69.
- Şengül, Tarkan (2017), “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”, *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim* içinde, (Ankara: Phoenix Yayınları): 407-453
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2019), *Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) Verileri*.

- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019), *III. Tarım Şurası Çalışma Grup Belgeleri*, 1. Cilt. Ankara
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2023), *Yıllara Göre Tarım Dışına Çıkarılan Arazi Büyüklüğü Verileri*.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2023), *2005-2023 Döneminde Deprem Bölgesinde Amaç Dışı Kullanılan Arazi Büyüklüğü Verileri*.
- Tekeli, İlhan (1978), “Kapitalistleşme Süreci İçinde Türkiye'nin Konut Üretimine Bir Bakış”, *Mimarlık Dergisi*, 1978/1(154).
- Tekeli, İlhan (2023), “Geçen Yüzyılda Cumhuriyetin Türkiye’de Bir Yaşam Kalitesi ve Üretim Kapasitesi İnşa Ederken Türkiye’nin Mekanını Oluşturmasının Öyküsü”, *Cumhuriyet’in 100. yılında Bursa’da Kent ve Mimarlık Kongresi*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi)
- TMMOB (2023), *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri Raporu*, (Ankara: TMMOB).
- Topçu, Pınar (2012), *Tarım Arazilerinin Korunması Ve Etkin Kullanılmasına Yönelik Politikalar: Uzmanlık Tezi*, T.C. Kalkınma Bakanlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Müdürlüğü, Yayın No 2836.
- Turhanoglu Koçak, A. K (2014), “Kentsel Mekânın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras”, *folklor/edebiyat*, 20(78), 2014/2.
- Turhanoglu, Feryal Aysin Koçak ve Ecevit, Mehmet (2010), “Toprak Mülkiyeti Temelinde Eskişehir’in Kentsel Değişim Süreci”, S. Özügürlü Bayramoğlu (Dü.) içinde, *Toprak Mülkiyeti Sempozyumu*, (Ankara: Memleket Yayınları): 297-305
- TÜİK (2023), *Yapı Kullanım Belgesi ve Yapı Ruhsatına İlişkin Veriler*, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>; 10/12/2023 tarihinde erişim sağlandı adresinden alındı.)
- Türel, Ali (1989), “1980 Sonrasında Konut Üretimindeki Gelişmeler”, *ODTÜ MFD*, s. 137-154.
- Türkün, Asuman ve Yapıcı, Mücella (2008), “Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan Rolü”, *İktisat Dergisi*, (499), s. 48-58.
- Türkün, Asuman, Öktem Ünsal Öktem, Binnur, Yapıcı, Mücella (2014), “İstanbul’da 1980’ler Sonrasında Kentsel Dönüşüm: Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, Türkün A (der) içinde, *Mülk, Mahal, İnsan, İstanbul’da Kentsel Dönüşüm* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 461).
- Yeşil Gazete (2023), “Eko Afet Grubu Deprem Bölgesinde: Yıkımın Nedenlerden Biri De Tarım Arazilerinin Yapılaşmaya Açılması”, (<https://yesilgazete.org/eko-afet-grubu-deprem-bolgesinde-yikimin-nedenlerden-biri-de-tarim-arazilerinin-yapilasmaya-acilmasi/> 04.08.2023 tarihinde erişim sağlandı).
- Yeşil Gazete (2023a), “Malatya Bostanbaşı: Kayısı Bahçelerine Gökdelen Diktiler, Depremde Mezar Oldu”, (<https://yesilgazete.org/malatya-bostanbasi-kayisi->

bahçelerine-gokdelen-diktiler-depremde-mezar-oldu/ 04.08.2023 tarihinde erişim sağlandı).

Yıldırım, Ali Ekber (2023), “Tarım Alanlarına Deprem Konutu Olur Mu?”, (<https://www.tarimdunyasi.net/2023/03/14/tarim-alanlarina-deprem-konutu-olur-mu/> 07.09.2023 tarihinde erişim sağlandı).

4916 Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (19.07.2003). Resmi Gazete (sayı: 25173).

5403 sayılı “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” (03.05.2005). Resmi Gazete (sayı: 25880).

Extended Abstract

The Kahramanmaraş earthquake, which affected a large area of Türkiye, caused massive destruction. More than 50,000 people lost their lives, and 500,000 buildings were damaged, resulting in significant material losses. In 2021, the earthquake zone received a 9.8% share of the Gross Domestic Product (GDP), generating a national income of approximately 790 million dollars. The contribution of these provinces to growth in 2021 was 0.98%. The approximate cost of the disaster to the Turkish economy is estimated at 104 billion dollars, equivalent to 9% of the national income in 2023 (SBB, 2023: 6-8). This earthquake, called the “disaster of the century,” demonstrates that legal inspections on various earthquake-related issues are still not carried out in the country and various measures have not been taken. After the 1999 Great Marmara Earthquake and the 2011 Van Earthquake, issues such as unplanned urbanization, land use policies, spatial planning processes, control mechanisms, populist political understanding, misuse of agricultural lands, zoning amnesties, non-compliant housing construction, and contractor corruption remain unresolved (Köktürk & Köktürk, 2005: 2; Çolak, 2023: 8). Almost all of these issues, which directly affect earthquakes and cause thousands of deaths, originate from policies misapplied in the country over the last forty years.

Considering that 80% of the population in Türkiye lives in cities, these disasters are considered “urban crises,” and the measures to be taken against earthquakes raise the question of what kind of urbanization is implemented. Current policies regarding urbanization fail in the face of disasters. One of the main reasons for this failure is the transformation of urbanization policies implemented after the 1980s. With the dominance of capitalist relations of production in the country from the 1950s onwards, peasants purged from the countryside migrated to cities in an unplanned manner. Since the 1950s, in line with the predictions of the capitalist development narrative, urban development in Türkiye has been unplanned and construction-oriented, and rural migrants have been turned into a cheap labor force for urban capital. One of the inevitable consequences of this approach, which constantly pursues profit and disregards human life, has been catastrophic earthquakes (TMMOB, 2023: 8). Slums (Özügürlü, 2010: 299), which emerged as a result of the social consensus to meet the labor shortage for capital since the 1950s, became new areas for capital accumulation after the 1980s. After 1980, neoliberal policies, which became dominant as the sphere of influence of capitalism expanded, reduced the scope of state intervention and imposed new policies dominated by the free market on the national economy. In line with these free-market policies, urban policies were transformed, and housing production in the country was placed under the control of real estate companies. After the 2000s, TOKİ, which produces housing for low-income

groups, was subjected to various regulations by changing its legal and institutional framework. As a result of these regulations in line with neoliberal policies, a new understanding emerged that treats urban spaces based on their exchange value (Aykutalp, 2019: 53). In this process, urbanization left to market control without planning policies has caused many social and economic problems such as poverty, squatting, overcrowding, pollution, transportation issues, unemployment, and environmental problems. Expanding cities have encroached on productive agricultural lands, leading to a reduction in land available for production. Rapidly growing cities transform agricultural lands into concrete and create social, economic, and environmental problems (Bonnet Dunbar & Montanarella, 2015: 34).

After the 1980s, rent-oriented projects were constitutionally guaranteed through legal processes aiming to promote market-oriented thinking. Governments introduced rent-seeking mechanisms via legal processes and aimed to create a capital segment aligned with them. In Türkiye, after the 2000s, public land transfers to capital through public-private partnerships, the 2B Law, pasture transformations, misuse of agricultural land, the Urban Transformation Law, the Metropolitan Law, the Municipality Law, and various Decree Laws issued after the Maraş earthquake show that these mechanisms were implemented. These laws transferred the right to dispose of public resources to private companies, with the primary purpose of ensuring the continuity of capital accumulation and preventing crises. One of the main reasons the earthquake turned into a disaster is the misuse of agricultural land. To maintain construction investments, the government converted agricultural land into cheap inputs for construction companies and transferred large rents to construction capital. Fundamental changes in Türkiye's land economization caused construction investments, including housing, infrastructure, industry, and megaprojects, to be shifted onto productive agricultural lands, negatively affecting agricultural production. As observed in the 1999 Marmara, 2011 Van, and Kahramanmaraş earthquakes, concentrating economic activities such as industry, tourism, and housing on productive lands in cities further increased earthquake losses.

This study focuses on the transformation of urbanization policies and the misuse of agricultural lands, which directly affected earthquake damage. Agricultural lands were subjected to various projects, including housing, industry, and tourism, through changes in the right of disposition, becoming a primary tool for reproducing capital. The study emphasizes that neoliberal urban policies after the 1980s aimed at capital accumulation and that construction on agricultural lands, included in these processes, increased earthquake losses. Using data on agricultural land misuse in Türkiye and in the earthquake zone, this study highlights the role of agricultural lands in sustaining construction-led urban growth and preventing capital accumulation crises.